

▣ ”Kuin olisi taloon tullut rakkaita
vieraita”. Lajienvälisen rakkauden rajat
Hanna Järven *Töyhtöpään tarinassa*

—

Helinä Ääri

Ojan reunalla maantien varrella oli nokkosia niin pitkiä kuin rukiin olkia. Ne olivat usein vetäneet Taunon huomion puoleensa, mutta hän ei ollut oikein viitsinyt lähteä sinne kylän raitille keskipäivällä nokkosia keräämään. Naapurit olisivat voineet nähdä ja nauraa hänen hommilleen. [--]

Mutta nyt ajatteli Tauno, että ihmiset ovat kaikki heinäpellolla; keskipäivän aikana siis voisi helposti koota jonkun säkin nokkosia, eivätkä naapurit tietäisi siitä mitään.

Tuumasta toimeen! [--] Nokkosta kaatui kuin heinää. Kuuma oli, sillä aurinko paahtoi lämpimästi, ja lisäksi lapasetkin lämmittivät. Päälle päätteeksi oli niin hirmuisen kiire, etteivät vaan kyläläiset näkisi ja nauraisi hänen hommaansa. [--]

Sitte Tauno lähti viemään kuormaansa kotiin. [--] Tauno luuli jo, etteivät kylän väet häntä huomaakaan, mutta silloin nousee pellolta Mikkolan väki kotiinsa päiväkahville. Heidän matkansa piti maantien poikki, ja sillä kohdalla oli juuri Taunokin kärryinsä menossa.

– Mitä sinä nyt vedät, kysyi Matti, mutta huomasi samassa säkkien suusta nokkoset ja räjähti nauramaan:

– Kanan kaaliahan siinä kuormassa on!

Toisetkin nauroivat, mutta Tauno ei jäänyt heidän puhettansa kuulemaan, sillä sydän oli täysi jo ilmankin.

(*Töyhtöpään tarina*, 80–82; tästä eteenpäin TT.)

Opettaja, paikallispoliitikko ja kirjailija Hanna Järven¹ vuonna 1915 julkaistussa nuortenromaanissa *Töyhtöpään tarina* on kohta, jossa 15-vuotias Tauno menee salaa keräämään kanoilleen nokkosia talviruoaksi, mutta joutuukin nähdyksi ja naurunalaiseksi. Kun luin lainaamani kohdan ensimmäisen kerran, se kosketti minua yllättävällä tuttuudellaan. Koin tunnistamisen nautintoa, jota Rita Felski (2008, 23) kuvaa kokemukseksi siitä, että lukija näkee sivuilla jälkiä itsestään. Se vaivasi minua, koska *Töyhtöpään tarina* on kertomus suomalaisen munantuotannon alkuvaiheista ja kanojen hyväksikäytön tehostumisesta. Omaa lukijuuttani kana-aiheiden parissa määrittää paitsi kiinnostus, myös kunnioitus ja rakkaus kanoja kohtaan ja siten munantuotannon vastustus.

Tauno kerää nokkosia kuivatukseen ne ja antaakseen niitä kanoille talvella. Ravinteikkaat kasvit lisäävät osaltaan kanojen munimista, ja Tauno saa munia myös pimeään vuodenaikaan, jolloin kanat eivät romaanin julkaisun aikaan yleensä munineet. Nokkosten keruu on kuitenkin muutakin. Se on kanoihin kohdistettua hoivaa ja läheisyyttä, joka ei sovi kylän normeihin. Siksi Tauno piilottelee nokkostyötään, jonka paljastumisen herättämä nauru tekee Taunosta oudon ja kumman, muille käsittämättömässä kanojen kanssa olemisen halussaan pervon.

Esipuheessaan *Pervot pidot* -kirjaan Kaisa Ilmonen ja Lasse Kekki kuvaavat homo- ja lesbokirjallisuuden lukemisen herättämiä yhtäaikaaisia vierauden ja

tuttuuden tunteita näin: ”Lukija havaitsee kirjallisuudessa outoutta, poikkeamia ja käsittämättömiä kohtia, jotka kuitenkin tuntuvat kiinnostavilta, kiihottavilta ja alitajuisesti mutta selittämättömällä tavalla tutuilta.” (Ilmonen & Kekki 2004a, 7.) Juuri tältä minusta tuntuivat kuvaukset Taunosta, joka toisaalta pakenee sanaa sanomatta paikalta, kun hänen kananhoitoaan pilkataan, ja toisaalta käy kanojensa kanssa pitkiä keskusteluja. *Töyhtöpään tarinaa* lukiessani häkellyinkin siitä, miten kymmenlukulainen kanatalouden modernisointia propagoiva nuortenromaani herätti minussa sellaisia tunnistamisen kokemuksia, jotka yleisimmin yhdistän juuri marginalisoitujen seksuaalisuuksien ja sukupuolisuuksien kuvausten lukemiseen.

Töyhtöpään tarinassa nokkosia puskevalle pientareelle rakentuu kaappi, joka täyttää queertutkija Eve Kosofsky Sedgwickin homoseksuaaliselle kaapille nimeämät tunnusmerkit. Halu hoivata kanoja on Taunon salaisuus, jonka paljastuminen tekee hänestä ihmetyksen ja ivan kohteen. Läheinen suhde kanoihin pakenee artikulaatiota: Taunon on mahdoton selittää sitä Mikkolan pojille niin, että he ymmärtäisivät. Taunon suhde kanoihin on yhtä aikaa tiedetty ja ei-tiedetty: Tauno tiedetään oudoksi kanojen kanssa puuhastelijaksi, mutta hänen syynsä kananhoitoon ovat muille käsittämättömät. (Ks. Sedgwick 2008, 67–68; Kekki 2004, 32–33; Vänskä 2006, 33.) ”Hän oli kuullut, että kylän pojat olivat ruvenneet häntä pilkkaamaan, kun hän alkoi kanoja hoitaa. Olivatpa pojat jo sormin osotelleet ja nimitelleet hänelle itselleenkin. Sentähden häntä pelotti jo edeltäpäin kyläläisten vastaantulo” (TT 82), kuvaa *Töyhtöpään tarinan* kertoja Taunon ajatuksia Mikkolan väen kohtaamisen jälkeen. Naurunalaiseksi tai väkivallan kohteeksi joutumisen mahdollisuudella on keskeinen osa kaapin rakentumisessa (Kekki 2010, 182–183, 187). Kotonaan, ihmisten katseilta piilossa, Tauno käy pitkiä keskusteluja kanojensa kanssa. Vaikka *Töyhtöpään tarina* ei ole kirja epänormatiivisesta seksuaalisuudesta, se on kirja normaaliudesta ja pervoudesta.

Queer-tutkimuksessa on yleensä tarkasteltu ihmisten välisiä suhteita, mutta etenkin 2010-luvulta alkaen myös ihmisten ja muiden eläinten suhteita on – usein uuden äärellä hapuilemista ja kokeilevuutta korostaen – tutkittu queer-menetelmien avulla (esim. Dell’Aversano 2010; Irni 2020; Rudy 2012; Ääri 2017). Yleensä queerin ja pervon on korostettu liittyvän nimenomaan sukupuoleen ja seksuaalisuuteen (esim. Ilmonen & Kekki 2004b; Kekki 2010; Välimäki 2015). Queer-eläintutkimuksessa queerin käsitteessä olennaiseksi nähdään usein laajemmin yhteensopimattomuus sen kanssa, mitä pidetään normaalina, terveenä ja puhtaana (esim. Bourke 2020; Dell’Aversano 2010; Rudy 2012). Queer-eläintutkimusta erottaa useimmista muista queer-tutkimuksen muodoista se, että siinä kiinnitetään erityistä huomiota lajiin – esimerkiksi ihmisyyteen, koiruuteen, kissuuteen tai kanallisuuteen – liittyviin normeihin. Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat kuitenkin keskeisiä aiheita myös muunlaisia eläimiä ja heidän suhteitaan ihmisiin käsittelevässä queer-tutkimuksessa. (Irni 2020.)

Tauno innostuu kananhoidosta luettuaan äitinsä ostamaa *Kananhoidokirjaa*. Se on Mikko Ilkan vuonna 1909 julkaistu ja sen jälkeen lukuisia painoksia saanut

teos, jota mainostetaan myös *Töyhtöpään tarinan* takasivulla otsikon ”Nuorten rikkauslähteitä” alla. *Töyhtöpään tarina* itsekin antaa runsaasti yksityiskohtaisia, ajan kananhoito-oppaiden ohjeiden (ks. Ääri tulossa) kanssa linjassa olevia neuvoja kananhoitoon. Myös osa Hanna Järven muista nuortenkirjoista toimii samoin: *Seppolan lasten kasvitarha* (1916) ja *Tarhuri Antti* (1919) neuvovat puutarhailijelyssä, *Mäkelän Olavi Mehiläishoitajana* (1917) mehiläistarhauksessa, *Piku ja Vuohikki* (1921) vuohien hoidossa ja *Martan kotipuuhia* (1922) taloustöissä. Vaikka moni Järven kirjoista on nimeään myöten erityisen opasmainen, opettavaisuus, etenkin kunnolliseen kansalaisuuteen kasvattaminen, oli vuosisadanvaihteen ja 1900-luvun alun nuortenkirjallisuudessa muutenkin tavallista (Voipio 2015, 5–6). Järven teosten lisäksi moni muukin ajan nuortenkirja toimii paitsi viihdyttävänä kertomuksena, myös käytännön toimissa valistavana opaskirjana (Immonen 2011; Lappalainen 2011). 1900-luvun alkupuolen kananhoito-oppaissa taas oli melko tavallista hyödyntää kertomusmuotoa ja erilaisia kaunokirjallisia keinoja (Ääri tulossa). Näistä syistä nostan *Töyhtöpään tarinan* keskeiseksi kontekstiksi kananhoito-oppaat ja tehostuvan munantuotannon.

Olen toisaalla todennut, että 1910–1930-lukujen kananhoito-oppaissa pidetään yleensä tärkeänä, että kananhoitaja ymmärtää kanojensa tunteita ja kokemuksia ja muodostaa heihin² rakkaudellisen suhteen (Ääri tulossa). Myös *Töyhtöpään tarinassa* huomioni kiinnitti kanojen tunteiden, ihmisten kananhoitoon liittyvien tunteiden sekä Taunon ja kanojen välisen kiintymyksen runsas ja monipuolinen kuvaus. Romaaniksi kirja antaa aivan poikkeuksellisen paljon tilaa kanojen tunteille, havainnoille, ajatuksille ja kokemuksille. Kanat puhuvat niistä sekä toimivat monin paikoin fokalisoijina. Lisäksi ulkopuolinen kertoja ja Tauno kuvailevat heidän mielenliikkeitään. Kanojen mielten kuvauksen paljoutta selittää osin se, ettei teos ole mikä tahansa kertomus ihmisten ja muiden eläinten välisistä suhteista, vaan sellainen kuvaus ympärivuotisen munantuotannon alusta Suomessa, joka toimii myös kananhoito-oppaana.

Tässä artikkelissa tarkastelen tehostuvassa munantuotannossa toimivien ihmisten ja kanojen välisiä suhteita ja niiden kuvaamisen keinoja *Töyhtöpään tarinassa*. Keskityn erityisesti näissä suhteissa tapahtuvien tunteiden ja kokemusten kuvauksiin. Pohdin, millaiset kanojen ja ihmisten väliset suhteet ovat hyväksyttäviä tai ylipäätään mahdollisia munantuotannon maailmassa, ja millä tavoin munantuotantoa edistämään pyrkivä kirja voi kuvata kanojen mieliä.³

Taunon ja kanojen yhteys

Töyhtöpään tarina kertoo 15-vuotiaasta Hautalan Taunosta, jonka kotikylällä Pohjoslahdella polkupyöräily on tullut muotiin nuorten keskuudessa. Tauno-kin haluaisi polkupyörän, ja isä sen hänelle lupaakin, kunhan hän hankkii itse rahat pyörän ostoon. Tauno harkitsee oravien ja kärppien pyytämistä turkiksia varten, sammalien keräämistä kansakoulun rakennustyömaalle ja perunanvil-

jelyä, mutta ne työt eivät innosta. Sitten hänen käteensä osuu hänen äitinsä maatalousesitelmällasta ostama *Kananhoitokirja*. Se saa Taunon innostumaan munantuotannosta. Alkuun pääseminen on helppoa, koska Hautalan navetassa elää seitsemän vanhemman kanan, viiden nuorikon ja yhden kukon parvi.

Kymmenluvun Suomessa Taunon valinta on harvinaisen. Ajan kananhoitooppaissa, esimerkiksi Ilkan *Kananhoitokirjassa* (1916, 4), Matti Järven *Kanojen hoidossa* (1929, 15–16) ja Olga Autereen *Kansan emännän kanakirjassa* (1923, 5) kuvataan, miten kananmunantuotantoa pidetään yleensä taloudellisesti kannattamattomana ja kananhoitoon aikaansa uhraaville naureskellaan. Näin on myös Hautalassa. Kananhoitoesitelmää seuraavan päivän aamiaisella keskustellaan munantuotannon taloudellisuudesta:

– Vai kanoistakin siellä... On niillä herroilla aikaa ja asiaa olevinaan. Tul-lapas nyt asianalkaen puhumaan kanoista, ihmetteli vaari miehille.

– Vaari ihmettelee, mutta siellä sanottiin, että kanoistakin saadaan rahaa, vastasi Ville.

– Etkö sanonut arviolta, kuinka paljon nuo meidänkin kanat tuovat rahaa taloon? kysyi taas vaari, ja häntä melkein harmitti sellainen narrimaisuus, että herrat tulivat aikamiehille, isännille ja emännille puhumaan – kanoista.

[-]

– Eihän nuo meidän kanat tuota mitään. Mutta hän sanoikin, että niistäkin voi saada tuloja, kun nykyaikana ilmaantuu niin paljon menojaakin. Eikä hän kananhoitoa esittänytkään kuin naisille ja lapsille sivutyöksi. Äiti ajat-teli vielä lisätä, että vanhoille se myös sopisi, mutta hän ei tahtonut vaaria loukata [-] (TT 15.)

Keskustelu kertoo samaa viestiä kuin mainitut kananhoito-oppaat: kananhoito voi tuottaa rahaa, ja fyysisesti kevyenä kotona tehtävänä työnä se sopii naisille, lapsille ja vanhuksille. Munien saaminen kuitenkin vaatii paljon työtä. *Töyhtöpään tarinassa* kanat ovat aiemmin asuneet navetassa lehmien seassa pitkälti vailla hoitoa: heitä on ruokittu kun on muistettu, ja vaikka useampikin heistä on vuosien mittaan hukunut vesitiinuun ja lehmä on kerran tallannut Pikkuruskean jalan poikki, ei heidän olojaan ole järjestetty turvallisiksi. Tauno toteaaakin, että ”tähän asti niitä on vain elätetty” (TT 23), ja päättää ryhtyä kanoja tosissaan hoitamaan.⁴

Tässä kohdassa kertomusta Taunosta tulee normeihin sopimaton, pervo hahmo. 1910-luvulla taloudellista voittoa tavoitteleva munantuotanto oli Suomessa vielä vähäistä (Vihola 2004, 175–176), vaikka kananhoito olikin täällä aloit-tettu todennäköisesti viimeistään rautakauden lopulla (Bläuer 2015, 145). Myös *Töyhtöpään tarinan* kuvitteellisessa kyläyhteisössä munantuotantoa pidetään aluksi kummana ja kannattamattomana harrastuksena, ei vakavasti otettavana, normaalina eläintuotannon muotona. Taunon hahmon pervous rakentuu siitä, että intohimoinen suhde kanojen hoitamiseen näyttäytyy itsessään outona.

Aluksi Tauno siivoaa kanoille asunnoksi vanhan, valoisan karjakeittiön ja levittää sinne sammalia kuivikkeeksi. Sitten hän laittaa orret nukkumista, tuhkalaatikon kylpemistä ja sora-astian soran syömistä varten sekä kunnostaa vanhoista maitokehloista eli viilinvalmistusastioista vesi- ja ruoka-astiat. Sen jälkeen alkavat päivittäiset rutiinit: Tauno siivoaa kanahuoneen, vaihtaa vedet, tuhkat ja kuivikkeet, puhdistaa astiat sekä valmistaa kanoille erilaisia appeita ja ruokkii heidät monta kertaa päivässä. Uusi asunto herättää kanoissa epäuskoi- sen ilahtuneita reaktioita:

– Tämä on nyt jotakin, kun sydänkuun aikana pääsee näin elelemään, ihmetteli Töyhtöpää kanankielellänsä, jota se osasi mainiosti hyvällä tuulella ollessaan.

– On, on, jos tätä vaan kauvemmin kestää, vastasi paljon kokenut Pikkuruskea epäilevästi.

– Tu, tu, tulkkaa, kutsui kukko, minkä lienee sieltä sammaleista löytänyt, jota niin kerkeästi toisille tarjosi. (TT 27.)

Töyhtöpää ja Pikkuruskea ovat parven vanhimmat ja kokeneimmat kanat. Heitä Tauno on pienenä kanniskellut sylissään. Töyhtöpää haluaa aina olla perillä kai- kesta ja johtaa muita, ja äidillisellä Pikkuruskealla puolestaan on ”taipumusta juoruamiseen” (TT 31). Muut kanat ovat nuori ja teräväkielinen Kirjo, joka ”häpeämättä” (TT 33) sanoo vastaan myös itseään vanhemmille kanoille, sekä joukko kertomuksessa nimeämättömiä nuoria.

Kukko, joka nimettömyydestään huolimatta on keskeinen henkilöahamo, on utelias, rohkea ja osaa nostattaa parvessa iloista ja rauhallista henkeä myös stressaavan muuton keskellä: ”Ja rohkaistaksensa aristuneita nuorikkojansa, nousi se korkeimmalle paikalle, mitä näki, nimittäin padan reunalle, ja huikea kolminkertainen kukkokiekaa kajahti karjakeittiön ulkopuolellekin. Siitä kanat ymmärsivät, että täällä saadaan olla kuin uudessa asunnossa ainakin.” (TT 27.) Kukko onkin eräänlainen viestinviejä Taunon ja kanojen välillä: hän auttaa kanoja sopeutumaan muutoksiin ja välittää toisaalta Taunon kanssa jutelles- saan tälle koko parven tunnot, vaikka myös Töyhtöpää ja Pikkuruskea puhuvat Taunon kanssa:

– Tässä, ystäväni, saatte oivallista papurokkaa; sen hyvä haju vetää ihan veden kielelle, sanoi Tauno, kun laski ruuan kanojen eteen.

– Ko, ko, ko, odottelimmekin jo, vastasi kukko.

– Yö on pitkä yökötellä Annan päivän aikaan, oli sillä pituutta tälläkin yöllä, saneli Töyhtöpääkin ja tuli kiireesti alas orrelta. (TT 35.)

Kanojen iloa uudesta kodista ja sen mukavuuksista kuvataan kertomuksessa pal- jon. Heti alussa koko lauma alkaa ”ruopata” pehkusammalia ”eikä kukaan epäillyt, ettei täällä saisi olla, ja kotiintuivat aivan kuin kesällä viljapellolle kylvämisen jäl-

keen” (TT 28). Kun nuoriso hyppää ensimmäiseen tuhkakylpyynsä, yhden heistä ensin todettua, että ”[t]ämäpä on jotakin erinomaista”, aluksi ”Pikkuruskea ja Töyhtöpää katsoivat vieressä toisten pitäessä iloa, mutta ainahan ilo tarttuu, eikä aikaakaan, niin nämä kanalan vanhukset kylpivät ja peuhasivat toisten joukossa kuin muinoin nuoruutensa aikoina” (TT 31). ”Raikasta ja hyvää on” (TT 33), kehuu puolestaan kukko vesitarjoilua, mutta uusista, vain metrin korkeudelle laitetuista orsista hän ei sano mitään, koska hän on nauttinut navetan katonrajassa olleille orsille lentämisestä. Kanat, joiden on ollut vaikea lentää korkealle orrelle, kuitenkin pitävät matalista orsista. Tauno taas on nopeasti ja voimakkaasti sitoutunut kanoihinsa ja heidän hoitamiseensa, mikä saa hänet nousemaan aamuvarkaisella innoissaan ylös, vaikka hän aiemmin on viihtynyt pitkään sängyssä.

Taunon sitoutuminen kanoihinsa ja hänen ja kanojen väliset keskustelut rakentavat kuvaa vahvasta yhteydestä Taunon ja kanojen välillä. Keskeinen yhteyden kuvaamisen keino on se, miten Tauno puhuu kanoilleen osittain ihmiskorvaan oudolla, erilaisia kotkottavia ääniä jäljittelevällä tavalla, ja hän ja kanat ymmärtävät toisiaan. Tämä kuvaa myös Taunoa henkilöhahmona: hän on kanoista kiinnostunut ihminen. Esimerkiksi apetta tarjotessaan Tauno matkii lyhyttä, naksuttavaa kotkotusta, jota etenkin kukot ja kanaemot käyttävät kutsuessaan muita syömään:

- Tu, tu, tu-tu, tulkaa nyt maistamaan tätä uutta ruokalajia, kutsui Tauno kanoja.
  - Ko-ko-kohta tullaan, kunhan tässä vaan ehditään, vastasi kukko ja pyrähti lentoon.
  - Kot, kot, kot, kot, kot, kot, koa, koa, melusivat kanat tullessansa.
- (TT 24–25.)

Sen lisäksi, että kanojen ja Taunon dialogiin sisältyvä kotkotus kuvaa heidän välistä suhdettaan ja Taunoa, se myös rakentaa kanahahmojen kanallisuutta eli sitä, että henkilöhahmoina he ovat nimenomaan kanahenkilöhahmoja. Samaan tapaan kuin erilaisilla murteilla tai puhuttelutavoilla usein dialogissa kuvataan ihmishenkilöhahmojen eroja (Nykänen & Koivisto 2013, 18), *Töyhtöpään tarinan* kanahahmojen puheeseen sisältyvä runsas kotkotus erottaa heitä ihmishenkilöhahmoista. Vaikka Taunokin kotkottaa, kanoille kotkotus on äidinkieli. Kanojen ja Taunon kotkottaminen myös opastaa kanojen hoidosta kiinnostunutta lukijaa. Se ohjaa lukijaa tunnistamaan reaali maailman kanojen erilaisia kotkotuksia ja tulkitsemaan niiden välittämiä viestejä sekä kommunikoimaan kanojen kanssa kanalähtöisesti. *Töyhtöpään tarina* opastaa opiskelemaan ”kanankieltä”. Tällainen toisen lajin taipumusten tunnistaminen ja ottaminen kommunikaation lähtökohdaksi on koirien kouluttamista tutkineen Harlan Weaverin mukaan jo itsessään hoivan muoto (Weaver 2017, 10; Hird & Weaver 2017, 220). Toisaalta samoja taitoja voidaan käyttää myös esimerkiksi teurastustilanteessa tuotantoeläinten vastarinnan ennaltaehkäisemiseen (Ollila 2022, 244; Torssonen 2022, 174–175).

Queer-eläintutkimusta erottaa useimmista muista queer-tutkimuksen muodoista se, että siinä kiinnitetään erityistä huomiota lajiin – esimerkiksi ihmisyyteen, koiruuteen, kissuuteen tai kanallisuuteen – liittyviin normeihin.

Taunon ja kanojen välinen yhteys ja ymmärrys saa kertomuksen edetessä pian vielä uuden kuvan: eräs nuorikoista munii yllättäen munan keskellä pimeintä talvea. Tauno ei ole odottanut munia, joten hän ei ole vielä tehnyt karjakeittiökanalaan pesiä. Siksi nuori kana on mennyt uuniin munimaan. Hän saa munastaan kehuja niin kukolta kuin Taunoltakin.

1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten kananhoito-oppaissa toistuu usein ajatus siitä, että kanat palkitsevat ihmishoitajansa rakkauden ja vaivat antamalla tälle runsaasti munia (Ääri tulossa). Esimerkiksi Jaakko Kiven ja Kaarlo Hännisen (1924, 151) *Kananhoidon käsikirja* neuvoo: ”*Hoitajan persoonallisuus ja harras osanotto hoidokkiensa elämänmukavuuksiin on salainen avain kanan munasarjavarastoon, joka heltiää ja avautuu kiitollisuudesta hoitajaansa kohtaan silloinkin, kun munien anti näyttää kovin luonnon lakien vastaiselta.*” Myös *Töyhtöpään tarina* korostaa, että uuniin munitun munan syynä ovat Taunon ponnistukset: kaikki ihmettelevät munaa, ”sillä tavallisesti Hautalan kanat taukosivat munimasta syys- tahi lokakuussa, ja alkoivat uudelleen vasta maaliskuussa” (TT 37). Taunon äiti ei ole uskoa, että nyt on saatu muna keskellä talvea, ja hän itkee naurunkyyneleitä. Kukon ylpeys ja se, että yllätysmunan munii eräs kertomuksessa nimettömäksi jäävistä nuorikoista, ohjaa sekä Taunoa että lukijaa tulkitsemaan munan parven kollektiivisena kiitoksena Taunolle.

Myös uuniin munittu muna nousee kertomuksessa Taunon ja kanaparven välisen suhteen erityislaatuisuuden kuvaksi: juuri Tauno on saanut aikaan talvisen munimisen. Muna ei kuitenkaan ole vain läheisen kana-ihmissuhteen kuva vaan pitemmän päälle myös sen ehto. Kasvavaan omavaraisuuteen ja myyntiin pyrkivällä pientilalla jatkuva läheisyys ihmisen ja kanojen välillä mahdollistuu vain, jos se tuottaa munia.

Yllätysmuna uunissa ei silti vielä lupaa, että Taunon kananpidosta tulisi taloudellisesti tuottavaa. *Töyhtöpään tarinan* alussa, ennen kuin Tauno innostui kananhoidosta, hänet kuvataan ihmisystäviensä kanssa kevättiltojaan viettävänä, polkupyörästä muiden tavoin haaveilevana nuorena ihmisenä. Kun Tauno ryhtyy hoitamaan kanoja, hän tulee kerrotuksi lähinnä kanojen tai perheensä seurassa tai yksinään. Lajirajat ylittävät suhteet Taunon ja kanojen välillä asettuvat kertomuksen keskioön ja ihmisten väliset suhteet reuna-alueille. Tämä poikkeuksellinen kanojen ja ihmisen välisten suhteiden keskeistyminen on suuri syy siihen,

että *Töyhtöpään tarina* voi puhutella erityisesti kanoja rakastavaa lukijaa. Reuna-alueiden ja keskustan yllättävä suhde *Töyhtöpään tarinassa* onkin osin analoginen sille, miten sukupuoli- ja seksuaalisuusnormeja haastava queer-taide voi asettaa esimerkiksi homouden tai transsukupuolisuuden kertomuksen keskiöön ja heterouden tai cissukupuolisuuden reuna-alueille. Tällaisia ratkaisuja on kuvattu muun muassa pervouttamiseksi/queeriuttamiseksi, pervouttavaksi vastakerronnaksi ja queer-strategiaksi. (Kekki 2010, 25; Välimäki 2015, 38–39, 129.)

Siinä missä yhteys Taunon ja kanojen välillä syvenee, kylän ihmisten ymmärrys Taunoa kohtaan vähenee. Kanojen kanssa oleminen ja muiden silmiin ylenmääräinen puuhastelu heidän hyväkseen tekee Taunosta oudon ja työntää hänet ihmisyhteisön reunalle ihmettelyn ja pilkan kohteeksi. Kuten queertutkijat Carmen Dell’Aversano (2010, 77–81) ja Kathy Rudy (2012, 604–605) ovat todenneet, sellaisissa ihmisyhteisöissä, joissa ihmisten välinen kiintymys nähdään aina tärkeämpänä kuin ihmisten ja muiden eläinten välinen kiintymys, muunlaisen seuran valitseminen näyttätyy usein käsittämättömänä. Siitä on vaikea puhua. Taunon ja kanojen välinen dialogi, jossa Tauno kotkottaa kanojen tavoin, on kaunokirjallinen keino vaikeasti sanallistettavan lajienvälisen läheisyyden kuvaamiseen. Se kertoo teoksen nuorelle, kananhoidosta kiinnostuneelle sisäislukijalle, että suhteiden muodostaminen kanojen kanssa on mahdollista ja antoisaa. Dell’Aversano ja Rudy toki keskittyvät artikkeleissaan koiriin ihmisen perheenjäseninä – siis taloudellisesta tuottavuudesta riippumattomiin lajienvälisiin suhteisiin –, mutta kananpidon murrosvaiheessa 1900-luvun alkuvuosikymmenten pientila-Suomessa myös kana ymmärrettiin usein tuottamattomaksi kotieläimeksi.

Kun *Töyhtöpään tarinan* kanat alkavat munia yhä enemmän ja talvi taittuu kevääksi, Taunon ja kanojen suhde kuitenkin monimutkaistuu. Toisaalta ”Taunon mielestä kanat olivatkin maailman viisaimpia ja hausimpia eläimiä. Olihan hän saanutkin niiltä monta viisasta vastausta.” (TT 41.) Tauno haluaa, että kanat voivat hyvin, ja siksi hän paitsi viljelee ja kerää heille ruokaa ja pehkuja, myös muun muassa ripustaa heille turnipseja riippumaan niin, että niitä syödessä kanat saavat sekä ruokaa että hauskaa liikuntaa. Kun Tauno kesän alussa pääsee ensimmäistä kertaa työskentelemään kananpoikasten kanssa, kuvaa kertoja, että Taunon ”[m]ieli oli niin herkän hyvä ja hellä, ja nuo pikku eläimet tuntuivat niin läheisen omilta” (TT 50). Ja vaikka Tauno suhtautuu poikasiin omistavasti, hän samalla myös näkee heidän vierautensa, heidän erillisen mielellisyytensä: ”Taunosta oli kuin olisi taloon tullut rakkaita vieraita, joita tahdottaisiin pitää hyvänä ja saada viihtymään mahdollisimman kauan” (TT 57). Kuvat omistavasta hellyydestä ja rakkaista vieraista, joiden ei haluta lähtevän, ovat niin voimakkaita kuvauksia kiintymyksestä ja läheisyydestä, että niistä on perusteltua puhua rakkauden kuvina. Tässä *Töyhtöpään tarina* ilmaisee, että ihmisen on mahdollista rakastaa kanoja.

Toisaalta kertomuksen edetessä näihin keskinäisen yhteyden ja rakkauden kuvauksiin alkaa enenevästi limittyä kuvauksia Taunon vallankäytöstä kano-

jaan kohtaan. Tauno muun muassa yrittää saada kanoiltaan pois ei-toivottua hautomahalua upottamalla heitä veteen, luutimalla heitä lämpimällä uuni-luudalla ja eristämällä ensin toiseen huoneeseen ja sitten katosta roikkuvaan pieneen häkkiin. Myöhemmin osa kananpoikasista kuolee, kun Tauno hoitaa heitä huolimattomasti, koska he ovat maatiaiskanoja eivätkä enemmän muni-via leghorneja. Lopulta, yhtenä keskeisimmistä muutoksista Hautalan vanhaan kananpitoon, Tauno rakentaa kanoille tarhan ja päättää karsia parvesta vanhat, tuottamattomat kanat.

Pyrkimys yhä korkeampaan tuottavuuteen perusteleeikin *Töyhtöpään tarinassa* kaikkea ihmisten kanoihin kohdistamaa väkivaltaa. Kuten todellisessa eläin-tuotannossa (Aaltola 2020, 330), myös *Töyhtöpään tarinassa* tuottavuus ylittää eläinten moraalisen merkityksen. Teos esittää tuottavuutta nostavan väkivallan kyseenalaistamattomana ja välttämättömänä ehtona kanojen kanssa olemiselle. Näin *Töyhtöpään tarina* toimii sekä kuvana siitä, miten eläintuotannon väkivalta normalisoidaan ja luonnollistetaan (Aaltola 2015, 289–293) että itse kanoihin kohdistetun väkivallan normalisoijana ja luonnollistajana. Kanojen tuottavuus ja normaali, eläintuotantoon kuuluva väkivalta yhdessä normalisoivat kanojen kanssa olemista, joka romaanin kyläyhteisössä ensin määrittäytyi kummalliseksi.

Häkki-aita ja monilajinen suru

Kun Tauno ryhtyy uudistamaan Hautalan kananpitokäytäntöjä, yksi kesän suurimmista töistä on ulkotarhan tekeminen. Aiemmin kanat ovat ulkoilleet vapaina, mutta kylvettyjen peltojen suojaamiseksi Tauno rakentaa ihmisystäväänsä Hörhän Hermannin kanssa tarhan. Kirjan kansikuvaksikin nostettu tarhan rakentaminen on käännekohta etenkin Taunon ja kukon suhteessa.

Tarha on kanoista merkillinen. Kun Tauno tuo ensimmäistä kertaa ruokaa kanoille uuteen tarhaan,

Kukko rohkaisi itsensä kysymään, mitä varten tämä tällainen karsina oli laitettu.

– Oho, vai karsina se sinun mielestäsi vaan on. Kyllä se on ajateltu kanatarhaksi, jossa kukko saa pitää isännyyttä, sanoi Tauno.

Tämä tieto veti kukon naaman noloksi. Tahtomattaan tuli hän tätä verranneeksi niihin Luojan pitkiin pihoihin, joissa oli saanut vapaana kierrellä elinaikansa. Aamuruoka ei maittanut ollenkaan. Surullisena se katseli ympärilleen. Ei ollut edes mitään koroketta näkyvissä, siitä tasaiselta maanpinnalta vain piti laulaa kukkokiekaakin. (TT 76.)

Kukko suree vapautensa menettämistä niin, ettei se syö eikä liiku, vaan menee makaamaan kiviaidan viereen pienen pihlajan juurelle. Tauno arvelee, että kukko on sairas. ”Tauno ei huomannut, että kukko suri vapauden menettämistä

ja oli päättänyt ennemmin kuolla kuin ruveta tällaiseksi häkkilinnuksi.” Pian kukko kuoleekin: ”Muutaman päivän se siinä nuuruneena käyskenteli, mutta eräänä aamuna oli kukon jäykistynyt ruumis pienen pihlajan juurella, kun Tauno tapansa mukaan meni portista aamuruokaa viemään. Hän otti sen syyliinsä ja puheli sille, mutta silmä oli ja pysyi kiinni.” Taunon äiti ehdottaa, että kukon vahvat höyhenet pitäisi kyniä käyttöä varten, mutta Tauno päättää toisin: ”– Kauniissa puvussaan pitää vanhan kiekujan saada rauhallinen lepo.” (TT 76–77.)

Töyhtöpään tarinan kukko on voimakkaasti tunteva olento, joka ei sopeudu tehostuvan munantuotannon maailmaan. ”Esi-isänikin ovat eläneet vapaina, ja meidän vapaalle suvulle on tuollainen häkki-aita kuolemaksi”, kukko toteaa (TT 76). Kukko kuolee suruun menetettyään vapautensa. Näin kertomus ilmaisee, että vapaus on kanoille tärkeää ja että munantuotanto ei lajienvälisestä rakkaudesta huolimatta voi perustua ihmisten ja kanojen sopimukseen, vaan kanojen vangitseminen on aina osa sitä.

Vaikka Tauno on valmis rajoittamaan rakkaiden kanojensa vapautta, hän ei kuitenkaan halua hyödyntää kukkoa maksimaalisesti. Kun kukko on kuollut, hän ei halua kyniä tätä, koska se tuntuisi ”surkealta” (TT 77). Tauno hautaa kukon ja kaipaa häntä, mutta vielä enemmän surevat kanat, kun Töyhtöpää lopulta toteaa kukon kuolleen: “[–] suru valtasi kanalan asukkaat. Nokasta nokkaan kulki kuiskaus: – Kukko on kuollut!” (TT 77).

Kanojen käyttäytymistä tutkittaessa on osoitettu, että kanat muodostavat keskenään tiiviitä, tunteellisia suhteita (Marino 2017, 135–137; Nicol 2015, 107–118). Kuitenkin kanojen tunteita koskeva kuvaus, jossa kanat sekä toimivat fokaalisioijina että puhuvat surustaan, on harvinaista sekä kymmenluvun kirjallisuudessa että laajemmin 1900-luvun ja 2000-luvun kirjallisuudessa.⁵ Vaikka kana on nykyään maailman yleisin lintu ja oli globaalisti yleinen myös 1910-luvulla, ja vaikka muunlajisten eläinten sisäisen maailman kuvaus ei yleisesti ole kirjallisuudessa kovin harvinaista, *Töyhtöpään tarinassa* kanojen sisäisen maailman runsas kuvaus on poikkeuksellista. Osittain kuvauksen runsautta kuitenkin selittää teoksen luonne kananhoidossa opastavana kirjana: 1900-luvun alkupuolen kananhoido-oppaat painottivat, että kananhoidajan on tärkeä ymmärtää kanojensa kokemuksia ja tunteita, jotta voisi hoitaa heitä hyvin (Ääri tulossa). *Töyhtöpään tarinan* kuvaus kukon kuoleman aiheuttamasta surusta kertookin lukijalle myös siitä, että jos kanat esimerkiksi kukon kuoleman tai muun ison muutoksen jälkeen käyttäytyvät tavallisesta poikkeavasti, syy ei välttämättä ole sairaus, ruokintavirhe tai ongelma tiloissa. Kanat voivat yksinkertaisesti tarvita aikaa suremiseen ja sosiaalisten suhteiden uudelleenjärjestämiseen.

Kirjassa on useita muitakin kohtia, joissa kanojen mielenliikkeiden kuvaus ohjaa kananhoidosta kiinnostunutta lukijaa tulkitsemaan kanojen käyttäytymistä oikein ja järjestämään heidän olonsa hyviksi sekä kanojen hyvinvoinnin että tuottavuuden vuoksi. Romaanin alkupuolella Töyhtöpää itkee navetan vesitiinuun vuosien mittaan hukkuneita poikasiaan, ja kuvaa, miten muisto aina pahoittaa hänen mieltään. Töyhtöpään suru paitsi tuo lukijalle tämän hahmoa

tutuksi ja läheiseksi ja toimii kontrastina Hautalan uudelle, paremmalle kanahuoneelle, myös kannustaa lukijaa järjestämään kanojen olot turvalliseksi.

Ajan kananhoito-oppaissa oli kuitenkin tavallista ohjata lukijaa tiettyyn kovuuteen kanoja kohtaan. Oppaat korostivat, että on tärkeä tunnistaa kanojen tunteita ja kokemuksia. Silti päätöksissä siitä, mitä näillä tiedoilla tekee, lukijaa neuvottiin pitämään ohjaavana tekijänä kanalansa tuottavuutta. (Ääri tulossa.) Myös *Töyhtöpään tarinassa* Taunon ja kanojen välisellä kiintymyksellä on lopulta tiukat hyväksikäyttösuhteen rajat, koska Tauno haluaa kanoistaan ennen kaikkea munia.

Laji, sukupuoli ja seksuaalisuus

Kun Tauno rakentaa tarhan, on kukko ainoa, joka suree vapauden menettämistä. ”Nuo raukat eivät ymmärrä, mikä onnettomuus meitä on kohdannut” (TT 76), kukko ajattelee katsoessaan, miten kanat hyvällä halulla syövät aamiaistaan. *Töyhtöpään tarinan* kukko onkin parvessaan itsenäinen ajattelija, joka jo aiemmin ajatteli matalista orsista toisin kuin kanat. Hänellä on voimakas vapaudenkaipuu, toisin kuin kanoilla, joita pieneksi aidattu kotipiiri ei juuri vaivaa. Kun kanat hätäntyvät, kukko osaa rauhoittaa heidät. Hyvä lentotaito taas on kertomuksessa niin selvästi kukon ominaisuus, että suoraan korkealle orrelle lentävää kanaa kuvataan ”kukkomaiseksi” (TT 18). Kanojen sukupuolittaminen *Töyhtöpään tarinassa* noudattelee muutenkin vakiintuneita, ihmisiin liitettyjä sukupuolikäsityksiä aktiivisesta ja itsenäisestä miehisydestä ja heikosta, muita tarvitsevasta naisisuudesta. Lisäksi kertomuksen kukkoihin liitetään yleisiä kukkostereotyyppioita aggressiivisesta vallanhalusta. Kukkomaista sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta käsitellään romaanissa etenkin kertomuksessa untuvikoista nuorukaisiksi kasvaneista kukkopojista.

Kesällä Taunon kanalassa kuoriutuneista poikasista viisi on osoittautunut kukoiksi. Kun syksyn tullen kanalan koko väki pääsee vapaasti pellolle syömään puinnista jääneitä jyviä, kukkopojista on ”kehittynyt viisi soreaa poikasta. Valkoisissaan nekin kävelivät, päässä komea, eteen ja taakse suippeneva loviniekka hattu. Jaloissa oli jokaisella vaaleahkot sukat ja ruskeat kengät.” (TT 84–85.) Kertoja kuvaa nuorten kanojen parven olevan ”kuin hääväkeä”, jossa ”[p]lystypäisinä, kenokaulaisina, astelivat, sipsuttelivat kananeitoset, suorina ja notkeina hypähtelivät kukkoherrat” (TT 85). Vanha Pikkuruskea, joka on hoitanut muiden kanojen poikasia, vaikka ei omia saanutkaan, haluaa yhä opastaa nuoria käyttäytymään hyvin. ”Se korjasi poikien rusetit leuvan alla, jos vinoon joutuivat. Ja ne joutuivatkin hyvin usein, sillä tämä poikaparvi oli huolimaton puvussa, eikä välittänyt vähääkään kasvattiäidin neuvoista ja ohjeista.” (TT 85.) Siksi Pikkuruskea usein voivottelee nuorukaisista aiheutuvaa huolta, niin nytkin matkalla kaurapellolle. Silloin ”muuan vallattomin kukkeliini” (TT 85) kuitenkin yllättää Pikkuruskean ja tarttuu tähän kiinni:

- Voi, rakas lapsi...
- Voi rakas, näin sitä mennään pyörähdellään, ja Pikkuruskean täytyi seurata kukkopojan tahtia rinnettä alas.
- Päästä jo, päätä huimaa, parkui Pikkuruskea, mutta kukkeliini ei ollut kuulevinaankaan, kieputti sitä vaan. (TT 85.)

Kesken kieputuksen muut ”kukkeliinit saapuivat paikalle ja komensivat olemaan ihmisittäin” (TT 85). Silloin kukkopoikien välille puhkeaa tappelu. Kukkoporukka jatkaa tappelua vaiheittain parin päivän ajan, ja tappelun lomassa osa kukoista kierii jälleen jonkun kanan kanssa milloin mitäkin rinnettä alas. Nämä kierimiskuvaukset viittaavat paitsi Hautalan tilan mäkisyyteen, myös kiertäen kukkopoikien seksuaaliseen heräämiseen ja erilaisiin parittelutapoihin. Lopulta yksi kukoista voittaa tappelun ja ”yliherruuden” kanalassa. Myös Taunon puolesta tappelun voittanut saa jäädä pääkukoksi.

Neljä muuta kukkeliinia kuitenkin kiusaavat uutta pääkukkoa aina tilaisuuden tullen. He pilkkaavat tätä kekseliäästi ja juoksevat sitten pakoon. Kertoja kuva:

Mutta ne neljä kukkopoikaa olivat ilkimyksiä. Kun isäntäkukko vähänkin lähenteli kanoja, huusivat ne aina jostakin edempää:

- Ko-ko-ko-koettapas, kukko, ka-ka-ka-kanan niskaa! (TT 91–92.)

Kuvaus pääkukkoa kiusaavista kukkeliineista on *Töyhtöpään tarinan* viimeinen kohta, jossa kanat puhuvat ja fokalisoivat. Sen jälkeen tulevat viimeiset kaksi lukua siirtävät jälleen kanojen keskinäiset suhteet sekä kanojen ja Taunon väliset suhteet reunoille ja keskeistävät Taunon ja muiden ihmisten väliset suhteet. Seuraavan luvun otsikko onkin ”Uusia tovereita” ja se viittaa Taunon uusiin ihmisystäviin. Luku alkaa lyhyellä ja epäsuoralla maininnalla neljän kukkopojan teurastamisesta: ”Kanalän rauha palasi vasta sitten, kun Tauno toimitti liiat kukot pois kiusottelemasta.” (TT 93.)

Näihin kukkoihin ei palata enää. Muutos siinä, miten kertoja on heihin suhtautunut, on nopea: ensin he ovat hauskoja ja soreita, sitten kiusottelevia ilkimyksiä. Se, että heidät on tuomittu ilkimyksiksi, ohjaa lukijaa olemaan surematta heitä. Kenenkään kanaparvessa tai ihmisten joukossa ei myöskään kuvata surevan heidän kuolemaansa. Kuten reaali maailmankin kukoille useimmiten käy, nuoret kukkeliinit vain katoavat. Heidän asemansa ei ole heikko vain lajin vaan myös sukupuolen vuoksi.

Koska kanat munivat, heidän elämänsä on *Töyhtöpään tarinassa* turvatumpi kuin kukoilla. Aikanaan muninta kuitenkin loppuu. *Töyhtöpään tarinan* nimihenkilö on ”[v]anha komea, ruskeankirjava kana, jota ylevän töyhtöisen päänsä tähden sanottiin Töyhtöpääksi” (TT 18). Hän on viisas ja ylpeä kauniista ulkonäöstään ja nauttii parvessa kohteliasta arvonantoa. Myös hänen suhteensa Taunoon on erityinen: Tauno on ollut vasta kuuden-seitsemän vanha tutustues-

saan tuolloin parivuotiaaseen Töyhtöpähän, ja he ovat kasvaneet yhdessä. Nyt Töyhtöpää on saanut nähdä, miten Tauno on ottanut kanalanpidon työkseen. Hän on osallistunut Taunon suuriin munalähetyskiin, mutta nyt syksy on tullut:

Kun syyskuu oli kulunut, olivat vanhat kanat harventaneet jo munimista, toiset lakkasivat kokonaan. Ne olivat jo niin vanhoja, ettei parhainkaan kanojen hoitaja olisi saanut niitä nuortumaan. Ne oli hävitettävä pois kanalasta, sillä vanhuuttaan se kukkokin lienee kesällä niin äkkiä kuollut. Voisi käydä kanoille samoin. (TT 95.)

Tauno on alkanut ajatella, että vanha kukko, joka yllättäen kuoli, menehtyi varmaankin ”vanhuuteen”. Vaikka lukija tietää kukon kuolleen vankeuden aiheuttamaan suruun, kertoja ei kumoa Taunon käsitystä. Näin lukijaa ohjataan ikään kuin aikuistumaan Taunon rinnalla, kasvamaan ihmisyyteen, jossa kanoihin ei pidä suhtautua ylenmääräisen empaattisesti, vaan on ajateltava tuottavuutta. Tätä ohjetta alleviivaa se, että eräs hävitettävistä vanhuksista on juuri Töyhtöpää, romaanin nimihenkilö. Kun Taunon isä pakkaa kanat kärryille muun kuorman päälle viedäkseen heidät torille myytäväksi, Taunon äiti sanoo: ”Ei noilla vanhoilla kanoilla paljoa saa, mutta ei niitä viitsi kotonakaan ruveta laittamaan” (TT 95). Tauno vastaa kysymällä, miten vanha kuorman pakattu Töyhtöpääkin jo on. Seuraavan sivun verran Tauno ja hänen äitinsä muistelevat lämpimästi mutta surua ilmaisematta Töyhtöpään vaiheita ja toteavat, että hän on noin kymmenvuotias. Tauno kertoo äidilleen, että kanat kannattaa teurastaa viimeistään neljävuotiaina. Kuten munantuotannossa aina, myös *Töyhtöpään tarinassa* lajin ja sukupuolen lisäksi kanoihin kohdistettua väkivaltaa perustellaan heidän lisääntymisominaisuuksillaan ja iällään. Kuten queer-eläintutkijat ovat todenneet, myös muunlaisia eläimiä kategorisoidaan muun muassa sukupuolen perusteella, ja tällä on käytännön seurauksia sille, miten heitä kohdellaan (Irni 2020, 219–220). Kanoihin kohdistetussa hyväksikäytössä sukupuoli, rotu, ikä, hedelmällisyys ja munimistiheys määrittävät kanojen kohtaloita siinä kuin lajikin.

Ainoaksi viittaukseksi siihen, että ihmiset ehkä surevat Töyhtöpään kuolemaa, jää maininta siitä, ettei häntä ”viitsi ruveta laittamaan” kotona. Töyhtöpään kymmenvuotinen tarina päättyy siihen, että hänet myydään torilla vieraiden ihmisten teurastettavaksi. Romaani neuvoo, että vaikka kananpoikasiin saa kiintyä kuin rakkaisiin vieraisiin, kana on ennen kaikkea hyötyeläin – ei joku, jonka kuolema olisi suremisen arvoinen (ks. Hyttinen 2020b, 341). Sitä, surevatko muut romaanin kanahahmot Töyhtöpäättä ja muita torille joutuneita, tarina ei kerro. Töyhtöpää ja muut tapettavat kanat eivät myöskään puhu eikä heidän kokemuksiaan kuvata.

Tämä hiljaisuus on *Töyhtöpään tarinan* tarkoituksen huomioiden välttämätön. Kirjan tavoite on innostaa ja neuvoa lukijaansa munantuotantoharrastukseen ja siten tuottavaan kyläläisyyteen ja kansalaisuuteen. Siksi kertomus

korostaa ihmisten ja kanojen välisten suhteiden iloisia puolia ja kuvaa väkivaltaa lyhyesti, lakonisesti ja kanojen kokemukset sivuuttaen. Sama teos ei olisi voinut sekä pyrkiä edistämään tehokasta munantuotantoa että tuoda kovin paljon esiin kanojen tunteita väkivallan alla.

Taunon voitto

Syksyllä, kun Tauno on hoitanut kanojaan vajaan vuoden, hän saa kanalastaan jo noin sata munaa viikossa. Hän kuljettaa ne uudella, munarahoilla hankkimalaan polkupyörällä asemalle vietäväksi kaupunkiin myyntiin. Vihdoin Tauno voi kulkea kylällä ”pää pystyssä” (TT 94), ylpeänä ja tyytyväisenä kananhoidostaan, ja huomata, miten ihmiset katsovat häntä ihaillen:

Sillä nyt ihmiset ihmettelivät, mistä Tauno todellakin saa syksyllä munia sadoittain. [-] Nyt hän tällaisella matkalla kuuli jonkun syrjästä sanovan:

– Hautalan Tauno vie taas munalaatikkoo asemalle. Useasti he silloin lisäsivät omille pojille ja tytöille: – Olisittepa tekin niin yritteliäitä, ettekä aikaanne tässä venytellen viettäisi. (TT 94–95.)

Kun Taunon työ kanojen kanssa alkaa tuottaa munia ja rahaa, hän pääsee pois pervalta paikaltaan, jonne ylenmääräinen kanaseurassa oleskelu on hänet sysännyt. Hänestä vieläpä tulee arvostettu yhteisön jäsen, joka saa muiden talojen vanhemmat haaveilemaan, että heidänkin lapsensa olisivat Taunon kaltaisia.

Taunon esimerkki saa näin muutkin kyläläiset kiinnostumaan kananhoidosta. Kun kylän ahkera, taitava ja pidetty seppä Tornin Manu joutuu olemaan pitkään sairaana, on Tauno se, joka rohkaisee Manun puolisoa Annaa hankkimaan lisätuloja kanalan avulla. Koska sopiva kanahuone puuttuu, Tauno organisoii talkoot sen rakentamiseksi. Turvekanala rakennetaan, ja Tauno myös antaa sinne ensimmäiset kanat, ”sillä hänestä oli uusien kanaloiden hanke nyt jo kotikylän kunnia-asia” (TT 102). Pian Tornin kanalassa munitaan ensimmäiset munat, Anna on onnellinen ja Manukin paranee. Romaanin viimeinen virke kuuluu näin: ”Kun Taunon ja Tornin kanaloista alkoi maine kiertää, syntyi niitä sitten muitakin samanlaisia, ja yhteinen munalähetys nousi kerran viikossa viiteenkin sataan.” (TT 105.) Näin *Töyhtöpään tarinasta* – poikkeuksellisen monipuolisesti kanojen mieliä kuvaavasta kirjasta – muodostuu lopulta kuvaus siitä, miten ihminen löytää paikkansa ihmisyyhteisössä, kananmunien avulla.

Töyhtöpään tarina on myös kirja siitä, millaiset ihmisten ja kanojen väliset suhteet ovat tuotannon kontekstissa mahdollisia, eli millaiset ovat kanojen kanssa olemisen ehdot. Taunon rakkaus kanoihin on melankolista, koska munantuotanto asettaa sille rajat. Suhde vanhenevan kanan kanssa ei modernisoituvan, tulostavoitteellisen kanatalouden maailmassa voi kestää, koska van-

han kanan muninta vähenee ja loppuu. Onnellinen loppu Töyhtöpään kanssa olisi munantuotannon maailmassa mahdoton. (Melankoliasta lajienvälisissä suhteissa ks. Karkulehto 2004, 279.) Melankoliaa rakentaa myös suremisen kielto (Kekki 2004, 39): ainut viittaus suruun Töyhtöpään kuolemasta on se, ettei häntä haluta tappaakaan kotona. Vanhaa kanaa ei munantuotantokeskeisessä kanataloudessa kuulu surra. Tämä ristiriita tuotantoeläimeen kiintymisen ja heikkotuottoisten tai tuotannon kannalta turhien eläinten tappamisen välillä on eläintuotannossa tavallinen (Kaarlenkaski 2014, 23).

Kymmenluvun pientilalle sijoittuva, kananhoidossa opastava romaani ei voisi kuvata Taunoa rakastamassa kanoja, jotka eivät muni. Taunolla ei tällöin olisi paikkaa kylän ihmisyydessä, eivätkä Tauno ja hänen kanansa voisi mennä minnekään toteuttamaan läheisyyttään, mikäli munia ei tulisi. Samalla tavalla munantuotanto kontekstina asettaa tiukat rajat myös sille, miten kanojen mielistä voidaan kertoa. Kun kirjan tarkoituksena on edistää munantuotantoa, se ei voi kertoa siitä, miltä kanoista tuntuu tulla tapetuksi, vaikka se voikin kertoa siitä, miltä heistä tuntuu vaikkapa syödä tai kylpeä. Mikäli *Töyhtöpään tarinassa* kuvattaisiin Töyhtöpään kokemusta teurastuksesta, teos saattaisi herättää munantuotannon kannalta hankalaa ja liiallista empatiaa kanoja kohtaan.

Luettuna tässä hetkessä, jossa yhä uusien luonnonvaraisten lintujen kannat romahtavat mutta kesykana on sekä maailman yleisin selkärankainen maalla kasvatettava tuotantoeläin että maailman yleisin lintu, *Töyhtöpään tarina* ohjaa-kin pohtimaan, mitä kanojen ja ihmisten välillä voisi tapahtua, jos meidän välisemme suhteet vapautuisivat tuotannosta.

Viitteet

- 1 Teoksen piirroskuvituksen on tehnyt Järven puoliso Kalle Järvi (Lastenkirjainstituutin kuvittajabibliografia). Hanna Järvi julkaisi yhdeksän lasten- ja nuortenkirjaa vuosina 1915–1922.
- 2 *Töyhtöpään tarinassa* kanoihin viitataan vaihdellen pronomineilla se/ne ja hän/he. Itse käytän tässä kanoista pronomineja hän ja he korostaakseni heidän arvokkuuttaan (ks. Vilkkä 2009, 23). Se, mitä pronomineja suomen kielessä suositaan muunlaisista eläimistä, on vaihdellut ajan saatossa (Laitinen 2012, 296–297).
- 3 Kiitän Elsi Hyttistä *Töyhtöpään tarinan* vinkkaamisesta ja ”Pohjoista luontoa kuvittelemassa” ja ”Kestämättömän kehityksen

- kulttuuri”-hankkeissa sekä Kirjallisuuden tutkimuksen päivien 2022 ”Ilmastofiktio ja kriittinen eläintutkimus”-työryhmässä vaikuttaneita keskusteluista, jotka vaikuttivat merkittävästi tämän artikkelin syntyyn. Lisäksi kiitän vertaisarvioijia, jotka antoivat käsikirjoituksesta arvokasta palautetta.
- 4 Samanlainen erottelu elättämisen ja hoitamisen välillä tehdään Matti Järven *Kanojen hoidossa* (1929, 15–16).
- 5 Kymmenluvun kirjallisuuden suhteen olen tiedustellut asiaa Elsi Hyttiseltä, joka projektissaan ”Sallitun halun rajat. 1910-luvun kirjallisuus ja queer” luki liki kaiken Suomessa julkaistun kaunokirjallisen proosan vuosilta 1907–1917 (ks. esim. Hyttinen

2020a) eikä löytänyt vastaavaa kanakuvausta. Itse olen viimeistelyvaiheessa olevaa väitöskirjatutkimustani varten lukenut runsaasti kanakuvauksia 1960–2020-lukujen kanakirjallisuudesta, ja löysin vain vähän *Töyhtöpään tarinan* kanakuvauksen kaltaisia.

Lisäksi olen väitöstutkimusta tehdessäni pyytänyt ja saanut valtavasti vinkkejä myös aiemmista 1900-luvun kirjallisuuden kanamaininnoista, ja niidenkin joukossa *Töyhtöpään tarinan* kanakuvaukset ovat poikkeuksellisia.

Aineisto

Järvi, Hanna 1915. *Töyhtöpään tarina*. Helsinki: Otava.

Kirjallisuus

- Aaltola, Elisa 2015. Tappava rakkaus: Itsepetos, empatia ja tarkkaavaisuus. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into, 285–310.
- 2020. Ristiriitaisia eläinasenteita – lihaparadoksi ja sekasyöjän akrasia. Teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*. Toim. Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg. Tampere: Vastapaino, 309–333.
- Autere, Olga 1923 (1916). *Kansan emännän kanakirja*. Helsinki: Martta-yhdistys.
- Bläuer, Auli 2015. *Voita, villaa ja vetoeläimiä. Karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Bourke, Joanna 2020. *Loving Animals: On Bestiality, Zoophilia and Post-human Love*. London: Reaktion Books.
- Dell'Aversano, Carmen 2010. The Love Whose Name Cannot be Spoken: Queering the Human-Animal Bond. *Journal for Critical Animal Studies* 8(1–2), 73–125.
- Felski, Rita 2008. *Uses of Literature*. Malden: Blackwell. DOI: 10.1002/9781444302790.
- Hird, Myra & Harlan Weaver 2017. Interchanges with Myra Hird and Harlan Weaver. *Angelaki* 22(2), 217–232. DOI: 10.1080/0969725X.2017.1322839.
- Hyttinen, Elsi 2020a. Miesten kanssa kulkevat miehet. Junapummikuvaukset, 1910-luku ja queer. *niin&näin* 2/2020, 63–75.
- 2020b. Katso kyljystä. *Toinen luonto* ja poliittinen posthumanismi. Teoksessa *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 337–357.
- Ilkka, Mikko 1916 (1909). *Kananhoitokirja*. Helsinki: Otava.
- Ilmonen, Kaisa & Lasse Kekki 2004a. Esipuhe. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Toim. Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen. Helsinki: Like, 7–9.
- 2004b. Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Toim. Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen. Helsinki: Like, 13–45.
- Ilmonen, Antti 2011. Kuinka erämaa valloitetaan. Villiys ja sivistys A. E. Ingmanin teoksessa *Rimpisuon usvapatsas*. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 103–114.
- Irni, Kuura 2020. Queer-visioita lajirajat ylittävistä perheistä ja läheissuhteista. Teoksessa *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Toim. Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola. Helsinki: Gaudeamus, 214–230.

- Järvi, Matti 1929 (1915). *Kanojen hoito*. Porvoo: WSOY.
- Kaarlenkaski, Taija 2014. Of Cows and Women: Gendered Human-Animal Relationships in Finnish Agriculture. *Relations* 2, 9–26. DOI: 10.7358/rela-2014-002-kaar.
- Karkulehto, Sanna 2004. Sateenkaaren tuolle puolen. Johanna Sinisalon *Ennen päivänlaskua ei voi* -romaanin tarjoamat reitit queer-luentaan. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Toim. Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen. Helsinki: Like, 256–286.
- Kekki, Lasse 2010. *Pervo parrasvaloissa. Queer-draamaa Teksasista Kokkolaan*. Toim. Pia Livia Hekanaho & Jarmo Haapanen. Turku: Eetos.
- Kivi, Jaakko & Kaarlo Hänninen 1924. *Kananhoidon käsikirja*. Porvoo: WSOY.
- Laitinen, Lea 2012. Luonnon ja kulttuurin kertomuksia. Teoksessa *Kertomuksen luonto*. Toim. Kaisa Kurikka, Olli Löytty, Kukku Melkas & Viola Parente-Čapkova. Nykykulttuurin tutkimuskeskusten julkaisuja 107. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 291–299.
- Lappalainen, Päivi 2011. Käenkaalisoppaa ja paistinkaloja. Kaupunkilaislasten saariseikkailu Salme Setälän *Suuressa partioretkessä*. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 115–127.
- Lastenkirjainstituutin kuvittajabibliografia. Kalle Järvi. <https://lastenkirjainstituutti.fi/kuvittaja/kalle-jarvi> (17.11.2022)
- Marino, Lori 2017. Thinking chickens: a review of cognition, emotion, and behavior in the domestic chicken. *Animal Cognition* 20, 127–147. DOI: 10.1007/s10071-016-1064-4.
- Nicol, Christine J. 2015. *The Behavioural Biology of Chickens*. Oxfordshire: CABI. DOI: 10.1079/9781780642499.0000.
- Nykänen, Elise & Aino Koivisto 2013. Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. Teoksessa *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Toim. Aino Koivisto & Elise Nykänen. Helsinki: SKS, 9–56.
- Ollila, Tiina 2022. ”Tainnutuskehto” ja kuolemanvarmistus – teurastaminen teknoloisoituna prosessina. Teoksessa *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Toim. Taija Kaarlenkaski & Otto Latva. Tampere: Vastapaino, 225–247.
- Rudy, Kathy 2012. LGBTQ...Z? *Hypatia* 27(3), 601–615. DOI: 10.1111/j.1527-2001.2012.01278.x.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 2008 (1990). *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Torssonen, Sami 2022. Eläin pääomana. Teoksessa *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Toim. Taija Kaarlenkaski & Otto Latva. Tampere: Vastapaino, 163–182.
- Vihola, Teppo 2004. Pärjääkö pienviljely? Teoksessa *Suomen maatalouden historia 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Toim. Matti Peltonen. Helsinki: SKS, 135–216.
- Vilkka, Leena 2009: Eläinten oikeudet. Teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Toim. Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa. Helsinki: Gaudeamus, 21–36.
- Voipio, Myr 2015. Vilkkaita luonnonlapsia ja yhteiskoulun tovereita. Suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1910-luvulla. *Nuorisotutkimus* 33(2), 3–16.
- Välimäki, Susanna 2015. *Muutoksen musiikki. Pervoja ja ekologisia dystopioita audiovisuaalisessa kulttuurissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Vänskä, Annamari 2006. *Vikuroivia vilkaisuja. Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Weaver, Harlan 2017. Feminisms, Fuzzy Sciences, and Interspecies Intersectionalities: The Promises and Perils of Contemporary Dog Training. *Catalyst* 3(1), 1–27. DOI: 10.28968/cft.v3i1.28789.
- Ääri, Helinä 2017. Kananlento vapauteen. Lajinormeja vastustavat broilerit ja häkkikanat Seita Parkkolan ja Niina Revon romaanissa *Lupaus* ja Matti Nikkolan runossa ”Avaan häkit”. *SQS-lehti* 1/2017, 19–37. DOI: 10.23980/sqs.66352.
- Ääri, Helinä tulossa. Women Who Love Chickens. Gender and Interspecies Care in Finnish Small-Scale Egg Farming Guides. [artikkelikäsitelmä]